

»Naša stvar ni za stranke, nego je za ves narod.«

Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja. Tomaž Pavlin (ur.). Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014. 280 strani.

Sokolska zgodba v slovenskem zgodovinopisju ni zamolčana, še manj neznana, a je deloma pozabljena, ugotavlja urednik zbornika Tomaž Pavlin, ki se raziskovanju zgodovine sokolskega gibanja na Slovenskem posveča skorajda že dve desetletji. Zgodovinskih prispevkov na temo sokolstva je v znanstvenih revijah relativno malo, namenja se ji (po)stransko vlogo, saj naj bi šlo »zgolj« za športno telovadno društvo. Zbornik, ki objavlja prispevke iz (nekdanjega) sokolskega življenjskega prostora, slovansko govorečih deželah nekdanje Habsburške monarhije in kasneje troedine jugoslovanske države, osredotoča pa se na slovensko govoreče območje, nakazuje, da bi lahko beseda »zgolj« izginila iz pripovedovanja o sokolstvu.

Naslov recenzije, povzet po sestavku sokolske staroste Engelberta Gangla, smiselno povzame bistvo sokolstva vse od dobe parlamentarizma pa do druge svetovne vojne. Zbornik ponuja vrsto interdisciplinarnih prispevkov iz dvodnevne posveta »V pesti sila, v srcu odličnost, v mislih domovina«, ki se je odvijal decembra 2013 v prostorih Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani – epizode slovenskega Sokola do prve svetovne vojne predstavijo Jože Podpečnik, Rok Stergar, Milan Pahor in Aleš Šafarič, dopolnjujeta jih prispevka Františka Kolarja o češkem in Zrinka Čustonje o hrvaškem Sokolu. Tomaž Pavlin opiše delovanje Jugoslovanskega Sokola, Nikola Žutić pa ideološke smernice gibanja v letih 1918-1945, Vida Deželak Barič se posveti delovanju slovenskega sokolstva med drugo svetovno vojno. Sledijo zgodbe treh pomembnih starost slovenskega Sokola, Viktorja Murnika – Ata (Ivan Čuk), Ivana Oražna (Zvonka Zupanič Slavec) in Engelberta Gangla (Iztok Durjava), sokolskim sledem v učnih načrtih telesne vzgoje med obema vojnoma se posveti Gregor Starc, zbornik pa s prispevkom o glasbi v sokolskem gibanju dopolnjuje še Jasna Nemeč Novak.



Sokol je kot gibanje mnogo (po)nudilo umeščanju Slovencev v (širši) evropski kontekst – bodisi kot posnemovalec, zaveznik, v športnem pogledu tudi tekmeč tako češkega sokolstva Miroslava Tyrša kot nemškega Turnvereina, navsezadnje tudi domačega Orla. Leta 1863 ustanovljeni Južni Sokol je poleg telovadnega udeleženja izpostavljal (nujno) pospeševanje domoljubne zavesti. Sokolski kroj je postal simbol »samozavestnega in nacionalno zavednega Slovenca, borca za narodno emancipacijo in zagovornika slovanske vzajemnosti«. Že na samem začetku se je gibanje znašlo v precepu med sledenjem češkemu vzorom, lastno iniciativo ter posnemanjem nemških »turnovcev«. Umeščanje sokolstva v nastajajočo slovensko narodno zavest so zaznamovali navdušeni prihodi, trpke izkušnje, grenki odhodi prinašalcev pobud in idej. Emancipacijske manifestacije članov Južnega Sokola je deželna vlada po pivniškem ekscesu z nemškimi telovadnimi »kameradi« začasno zatrla, Sokoli so se v spomin nemško govorečega javnega mnenja vtisnili kot nacionalni skrajneži, »skazitelji« dobrega starega, »vidilčnega« reda.

Ponovna vzpostavitev, tokrat Ljubljanskega Sokola, v optimističnem duhu taborov in čitalnic, je doživela desetletje in pol trpkih cenzurnih poseganj, strogih omejevanj, blatenj in izključevanj iz družbenega ter političnega življenja. Po letu 1882 je Ljubljanski Sokol aktivno podpiral širitev svojih društvenih »matic« na celotnem slovenskem etničnem območju, pridruži se

tržaški (1882) in celjski Sokol (1890). Ustanovitev slednjega prinese sokolskemu gibanju novi zagon z naslovnitvijo na »češke brate«, kar mestu Celje pripomore k preobrazbi mesta iz trdnjave nemštva v eno izmed zibelk slovensko govorečega meščanstva.

Kulturni boj, t.i. politična polarizacija ob prelomu stoletja, je prinesel vprašanje, ali je bistvo sokolstva »politično pripravništvo« ali »vzgjajališče mladine za kasnejše realno življenje«. Omenjena polarizacija sproži dva večja zasuka v zgodovini Sokolov – prvi zasuk je ustanovitev katoliško orientiranega telovadnega društva Orel, saj so bili tvorci političnega katolicizma prepričani, da se pod sokolstvom naslavlja zgolj meščanska srenja, kmečko prebivalstvo in delavstvo pa do sokolskega kroja veliko težje pristopa. Drugi zasuk je poskus odmika sokolskega gibanja od političnih vprašanj in aktivnosti. Če je »radikalni Sokol« Ivan Hribar videl sokolstvo kot sredstvo za izpolnitev narodotvornih ciljev, pa skuša Viktor Murnik – Ata vrniti gibanje na začrtano in nekoliko zbledelo Tyrševo, kjer bi politična vprašanja ostala pred zaprtimi vrati telovadnega vadbišča.

Vojaški zgodovinarji bi se strinjali, da so Sokoli veljali za »pomožno vojsko« med balkanskima vojnama in v veliki vojni, četudi opeharjeni za telovadno udeleževanje. Nikoli izpeljan tretji slovenski vsesokolski zlet avgusta 1914 v Ljubljani (naslovnica zbornika) bo ostal v spominu le na motivu slikarja Hinka Smrekarja, kjer si v roke ob petstoti obletnici zadnjega kronanja ter petdesetletnici Ljubljanskega Sokola rokujeta uniformirani Sokol in poslednji koroški vojvoda Ernest Železni. Motivika nakazuje, da je bil Sokol voljan seči v roke, četudi daleč v zgodovino, pa še to na papirju, vsakomur, ki mu je bilo mar za »narodovo stvar«.

Na pogorišču velike vojne in po razpadu avstro-ogrške »ječe narodov« sokolsko gibanje pod načelom »en narod, ena država, eno sokolstvo« postane sredstvo za utrjevanje jugoslovanske zavesti, temelječe na narodno-obrambnem organiziranju in Tyrševi telovadni zamisli. Z jugoslovansko državo so se vsaj deloma uresničile težnje sokolskih idealov, plod neoromantičnih med-slovanskih stikov in skupnih manifestacij v preteklih desetletjih. »Jugoslovanizirano« sokolstvo se je že kmalu znašlo na preizkušnji – jezikovno »ujedinjenje« ga je spremljalo na vsakemu koraku, krhati pa se je pri tistih Sokolih, ki so ponosno pripenjali društvene embleme, nikdar pa niso bili videni v telovadnicah.

Sokol ni temeljil na brezvernosti, temveč na strpnosti do drugače verujočih znotraj skupne države. Strpnost v polnem pomenu besede je ostajala na papirju – srbski Sokoli so slovenskemu (in deloma hrvaškemu) očitali nazadnjaško, konservativno oprijemanje »tyrševstva« pod

vodstvom Murnika, sami pa so se označevali za dinamične in reform(istične) – slednji so težišče sokolstva želeli premakniti iz telovadnega v moralno-intelektualni koncept, ki bi (o)krepil »edinost« (novega) jugoslovanskega naroda. Prvi (p)o(s)kus (južno)slovanske vzajemnosti je postajal grenak. Vzajemni nagib sta zamenjala »kariernistični« ali »socialno-eksistenčni« – s člansko izkaznico Sokola v žepu se je hitreje prihajalo do javne službe ali se preprosto povzpeli po socialni lestvici nestabilne države. Trenje je doseglo vrh z uvedbo šestojanuarske diktature kralja Aleksandra. Dinastija Karadorđevićev je z zakonom o Sokolu Kraljevine Jugoslavije iz konca leta 1929 postala njihova uradna varuhinja – kralj je postal »prvi Sokol«, po atentatu leta 1934 pa je kraljevič Pavle prevzel vlogo uradne sokolske staroste.

Sokol se je pred največjo preizkušnjo znašel ob stiku s komunizmom, fašizmom in nacizmom, saj nobenemu od naštetih v celoti ni bil po godu. Komunistične navdušence je motilo predvsem branjenje meščanskih idealov in navidezno nevmešavanje v politično zadevo, preostali ideologiji pa sta želeli razbiti duh slovanske vzajemnosti. Prihajali so očitki o vse bolj pravoslavni Sokolu – kar ni bilo nobeno presenečenje – saj je Aleksandrov ter kasneje regentski centralizem sedež jugoslovanskega sokolskega gibanja prestavil v Beograd, gibanje je postajalo vse bolj drugorazredno po »zaslugah« populističnih ekscesov frakcij znotraj jugoslovanskih političnih strank.

»Kalvarija« ob razbitju Masaryk-Beneševе Češkoslovaške, protinemško razpoloženje in pristop Kraljevine Jugoslavije k Trojnemu paktu sta bila močna razloga za množično vključevanje pripadnikov Sokola med demonstrante proti paktu. Sokolstvu je usodno zarezalo prinesla druga svetovna vojna. Okupacija in razkosanje jugoslovanskih banovin na okupacijske cone je prinesla razpustitev sokolskih organizacij – predvsem njenih telesnovzgojnih delov. Politični del, ki je deloval zgolj neformalno, se je razbil na dve krili, levo krilo je vse do Dolomitske izjave leta 1943 veljalo na papirju za enakopraven (in) sestavni del Osvobodilne fronte, desno krilo pa se je organiziralo zunaj OF v okviru meščanskega tabora. Posamezni sokoli so se med vojno pridružili tako četniškimi kot tudi domobranskim vrstam, njihovo sokolsko »poreklo« pa po koncu vojne ni imelo nobene odločilne vloge pri režimskih (ob)sodbah. Sokolstvo po letu 1945 v novi Jugoslaviji kljub nekaterim poskusom ni bilo obnovljeno, razbilo se je na številna manjša društva pod novimi imeni (Partizan, Enotnost...), tradicionalni sokolski duh pa je neizbežno izginjal iz zavesti ljudi.

Zbornik upravičeno nosi naslov po zaključnem verzju Ganglove pesmi »Sokolski spevi« iz leta 1933, ki povzema sedemdesetletno udeleževanje sokolskega gibanja. Bila so obdobja, ko so se politične ideje »lepile«

na sokolstvo, katerih se slednji ni (z)mogel popolnoma otresti. »Lepljenje« je bilo možno tudi zaradi njihove (navidezne) »čistosti«, neizmerni želji po slogi in vzajemnem delovanju. Prispevki v zborniku kažejo ključne smernice za nadaljnjo raziskovanje Sokolstva v občem pomenu. (Ra)zbiranje življenjskih zgodb, avtobiografij, biografij, ustna pričevanja članov Sokola (od dece do

starost), ki jih je prekril prah pozabe. Zgodbe iz sveta športa ali telovadnice in ob tik ob njej niso vredne nič manj od tistih iz parlamentarnih dvoran in vež. Odpreti in pobrisati je potrebno prah iz dokumentov v domovih ljudi, katerih (prednikov) ni bilo sram obleči sokolski kroj.

Blaž Javornik

Hkratnost dogajanja

Florian Illies: **1913: Der Sommer des Jahrhunderts** [1913: Poletje stoletja]. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2012. 319 strani.

Za uvod v predstavitev te knjige dve tezi, ki sem ju pobral nekje, nekoč: Teza o primatu rimskega škofa, na katerem temelji papeštvo, se je pojavila (v Rimu) zato, ker so takrat cesarji vladali »na vzhodu«, v Carigradu. Rimski škofje pa so bivali daleč »na zahodu« in bili zato od cesarja razmeroma neodvisni in so tako lahko po mili volji promovirali svojo »vrhovnost«. In druga. Eden od dejavnikov, zaradi katerega je papeška moč začela usihati, je bilo odkritje heliocentričnega sistema našega osončja ter odkritje »Novega sveta«, Amerike. Človeštvo se je začelo zavedati svoje majhnosti ter spremenilo t. i. način razmišljanja.

Se pravi, dva dejavnika, ki se pojavita hkrati, delujeta pogosto drugače, kot če se ne bi pojavila hkrati. V fiziologiji in medicini je ta reč skoraj vsakdanji kruh. Da pa to velja tudi skoraj povsod drugod, sem se zavedel šele ob branju te knjige. Za svojo rabo sem skoval poseben pojem: *hkratnost dogajanja*.

V knjigi gre za rekonstrukcijo dogodkov po raznih virih. Približno tako, kot npr. v Pollackovi *Kaiser von Amerika* (Ameriški cesar, žal ni prevedena v slovenščino), v letih 1880-1900 v Galiciji, ob množičnem izseljevanju v Ameriko. Ali npr. v Kehlmannovi *Vermessung der Welt* (Izmera sveta; prevedena v slovenščino), življenjepis Wilhelma von Humboldta in Karla Friedricha Gaußa ter opis takratnega *duha časa* (*Zeitgeist*).

In vendar je *1913: Der Sommer des Jahrhunderts* drugačna: poskuša opisati dogajanja v leposlovju, slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi, znanosti, politiki, tehniki – v celotni kulturi tistega časa – v enem samem letu, 1913.



Po mojem mnenju kot *hkratnost dogajanja*. Če poenostavim, na primer, Sigmund Freud je vplival na Arthurja Schnitzlerja – in obratno. Šele tako sta nastala »pravi« Freud in »pravi« Schnitzler. In v takratni medicini je obstajala bolezen »Nevrovegetativna distonija«. Za njo je, tako kot Franz Kafka, zbolel tudi Robert Musil, dobil bolniški dopust in napisal svoje najbolj odmevno literarno stvaritev. Tako je morda na srečo verjel, da je bolan, pa četudi je iz njegovega dnevnika jasno, da je vzrok njegove bolezni njegova žena oz. njegov odnos z njo...

Razumljivo, da je *hkratnost dogajanja* omejena v glavnem na Dunaj, Prago, Berlin, Pariz, London, pa vendar ponekod posega tudi bolj daleč. Tako se pripoved začne »... v prvi sekundi leta 1913,« ko je v New Orleansu policija aretirala dvanajstletnega črnca Louisa